

A Study on Excavation-Project and Renovation Works for Kayme Palace at Şemdinli, Hakkâri

Dr. Şahabettin ÖZTÜRK, Lecturer

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, Director of Restoration Programme, Tuşba/Van, e-mail: sahozturk13@gmail.com Orcid No: <https://ocid/0000-0001-6979-3342>

ABSTRACT

Kayme Palace Residence that was built in the characteristics of traditional Şemdinli regional houses' architectural feature is located at Bağlar Village in Nehri Region, south-west of Şemdinli District in Hakkâri. Islamic and Christian faiths have important parts on forming the region, defining the cultural pattern in Hakkâri area.

Today an important part of architectural diversity and richness of Şemdinli is on Nehri Region in some measure. Unfortunately historical pattern is damaged because of the lack of attention to conservative precautions for architectural buildings from Middle Ages by local people and local/central authorities. Kayme Palace is one of those buildings that were able to survive in spite of all these negativities in the region. According to two epitaphs on upper corners of the west entrance gate's siege arch, the building was built between the years of 1909 and 1911.

Surveying, restitution and reconstruction projects for Kayme Palace have been prepared and approved by the directory of Van Regional Protection Board for Cultural and Natural Heritage. Kayme Palace that was built as two storeys in masonry technique, does not have characteristics of a palace which was built by classical architectural mentality. There is not any scientific data about its' being a palace in the historical records. Form and function of the current building confirm these data.

Kayme Palace' preservation project has been prepared by Hakkari Governorship's Secretary General Of Special Provincial Administration in the year 2011. All architectural preservation projects and reports about the building have been prepared by Yüzüncü Yıl University's Architecture Department in the year 2017. Kayme Palace's restoration and application works have been fulfilled between 2016 and 2018 and completed.

Keywords: Kayme Palace , Hall, Freestone Wall, Flat Roof, Şemdinli Nehri Region.

Hakkâri/Şemdinli Kayme Sarayı Kazı-Proje ve Onarım Uygulaması Hakkında Bir İnceleme

Dr. Öğr. Üyesi Şahabettin ÖZTÜRK

*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon ABD Başk. Tuşba/VAN e-mail: sahozturk13@gmail.com
Orcid No: <https://ocid/1000-001-6979-3342>*

ÖZET

Geleneksel Şemdinli bölge konut mimarisi özelliğinde inşa edilen Kayme Sarayı Konağı, Hakkâri/Şemdinli İlçesi'nin güneybatısındaki Nehri Bölgesi, Bağlar Köyü'nde yer almaktadır. Hakkâri bölgesinde kültürel dokuyu belirleyen İslam ve Hristiyanlık inancı bölgenin şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır.

Günümüzde Şemdinli'deki mimari çeşitlilik ve zenginliğin önemli bir bölümü kısmen Nehri Bölgesi'ndedir. Ortaçağ'daki mimari yapılaşma ne yazık ki son yıllarda gerekli koruyucu önlemin yerel halk, yerel ve merkezi kurumlar tarafından yeterince alınmaması

sonucunda, tarihi dokuya büyük zarar verilmiştir. Bölgedeki tüm olumsuzluklara rağmen ayakta durmayı başaran yapılardan bir Kayme Sarayı'dır. Batı giriş kapısını kuşatma kemerinin üst köşelerindeki iki kitabeye göre yapı, 1909-1911 tarihleri arasında inşa edilmiştir.

Kayme Sarayı, ait rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanarak, Van Kültür Varlıklarının Koruma Bölge Kurul Müdürlüğü'nce onaylanmıştır. İki katlı olarak yığma tekniğinde inşa edilen Kayme Sarayı, klasik mimari anlayışta inşa edilen bir saray niteliğinde değildir. Tarihi kayıtlarda da saray olduğuna ilişkin hiçbir bilimsel veri yoktur. Mevcut yapının form ve fonksiyon ise bu bilgileri doğrulamaktadır.

Kayme Sarayı'nın koruma projesi, 2011 yılında Hakkâri Valiliği İl Özel İdare Sekreterliği tarafından yapılmıştır. Yapıya ait tüm mimari koruma proje ve raporları, 2017 yılında yeniden Van Y.Y.Ü. Mimarlık Böl. tarafından hazırlanmıştır. Kayme Sarayı'nın onarım ve uygulama çalışmaları 2016-18 yılları arasında yapılarak tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayme Sarayı, Sofa, Yonu Taş Duvar, Düz Toprak Dam, Şemdinli Nehri Bölgesi.

1. GİRİŞ

Ülkemizin güneydoğu bölgesinin en üç kısmında yüksek dağlar ve vadilerden oluşan Hakkâri, Anadolu'nun iç bölümlerindeki mimari yapılaşmadan ulaşımın zorluluğundan dolayı oldukça uzak kalmıştır. Bölge zaman süreci içerisinde kendine has özgün mimariyi oluşturmuştur. Bölgede göçebelik ve buna bağlı hayvancılık kültürün yerel özellikler taşımasına neden olmuştur. Hakkâri bölgesinde kültürel dokuyu belirleyen İslam ve Hristiyanlık dini bölgenin şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır (Top, 1996: 133-136). İslam kültürünü belirleyen mimari oluşum genel olarak Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyetini kurmasından sonra gerçekleştirilmiştir. Mimari çoğunluğu Hakkâri Beyleri ile Müslüman Kürt halkının ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Bu süreç, XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlamakla beraber, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda artış göstermiştir. Daha çok dini ve sivil yapılarla ve özellikle mezar şahide taşlarından oluşmaktadır. Hakkâri, Çukurca ve Şemdinli ilçelerindeki mimari eserlerin görüldüğü başlıca merkezlerdir. Bütün bu yapıların mezar taşları dışında ortak bir tipi temsil etmedikleri anlaşılmaktadır.

Günümüzde Şemdinli'nin merkezinde tarihi eser niteliğinde herhangi bir yapı mevcut değildir. Mimari çeşitlilik ve zenginliğin bölgede daha çok ilçenin güneybatısında yer alan Nehri Bölgesi'nde vardır. Ortaçağ'daki mimari yapılaşma ne yazık ki son yıllarda gerekli koruyucu önlemin yerel ve merkezi kurumlar tarafından yeterince alınmaması sonucunda mimari dokuya büyük zarar vererek tahribata yol açmıştır. Şemdinli Nehri Bölgesi'ndeki mimari yapılaşmanın ilk örnekleri günümüzde Bağlar Köyü içerisinde inşa edilmiştir. Günümüzde ayakta kalan mimari yapıların birçoğu bakımsızlıktan ilgisizlikten adeta harabe haline gelmiştir.

Nehri Bölgesi, tipik Doğu Anadolu Bölgesi'nin karasal iklim karakteristik özelliğini göstermemektedir. Bölgede ılıman bir iklim yapısı hakim olup, ormanlık bir alan yapısı söz konusudur.

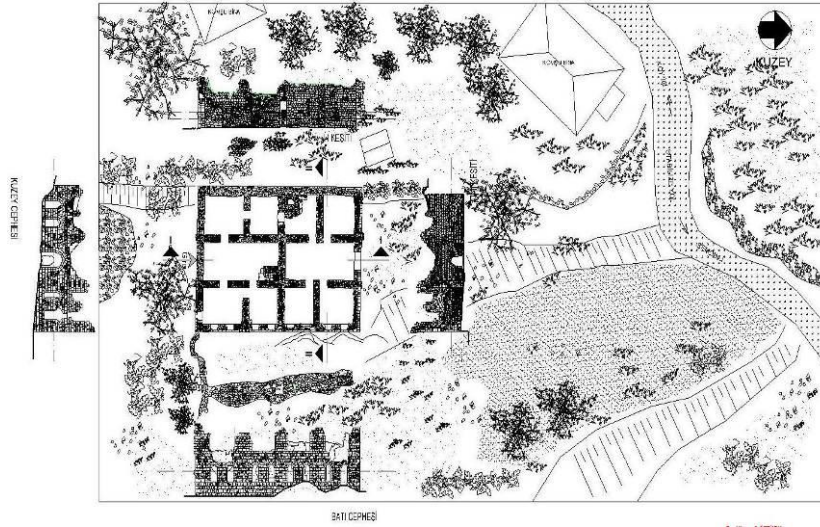
Ormanlık alan içerisinde çok sayıda Nar, Üzüm, Ceviz, Badem vb. meyve ağaçlarına rastlamak mümkündür. Bölge nev-i şahsına münhasır, coğrafik olarak değişik Florya ve Fauna'ya sahiptir. Bu coğrafik özellik, bölgedeki mevcut mimari yapıların yapı, form ve fonksiyonel yapısı üzerinde etkili olmuştur. Mevcut mimari yapılar; Kayme Sarayı, Şemdinli Taş Köprüsü, Halet Sarayı ve Taha Hazretleri Türbesi'nin de içerisinde yer aldığı tarihi ve tescilli mezarlık yapısını sıralamak mümkündür. Şemdinli Taş Köprüsü'nün ilk onarım çalışmaları, 2002 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılmış, ancak çevre düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar bölgenin merkezden oldukça uzak olması gibi nedenlerden dolayı tamamlanamamıştır (Öztürk, 2004: 45).

Kayme Sarayı ile ilgili rölöve, restitüsyon, restorasyon ve çevre düzenleme projeler 2011 yılında Hakkari Valiliği İl Özel İdaresi tarafından başlatılarak tamamlanmıştır. Yapının iç ve dış bölümündeki kazı ve temizlik çalışmaları, Hakkâri İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün maddi desteği ile Van Müze Müdürlüğü arkeolog ve sanat tarihçisi uzman elemanlar tarafından Haziran 2011 tarihinde yapılmıştır. Kayme Sarayı'nın mevcut tıpkı çizim çalışmaları kazı ve temizlik çalışmalarından önce ve sonrasında ayrı ayrı hazırlanmıştır.

Hazırlanan projeler, 2.05.2012 tarih ve 148 sayılı Van Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır. Kayme Sarayı'na ait tüm mimari koruma proje ve raporlar, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü tarafından Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Başkanı Öğretim Üyesi Dr. Şahabettin Öztürk tarafından yapılarak 2017 yılı içerisinde hazırlanmıştır. Kayme Sarayı'nın onarım ve uygulama çalışmaları 2016-18 yılları arasında yapılarak tamamlanmıştır.

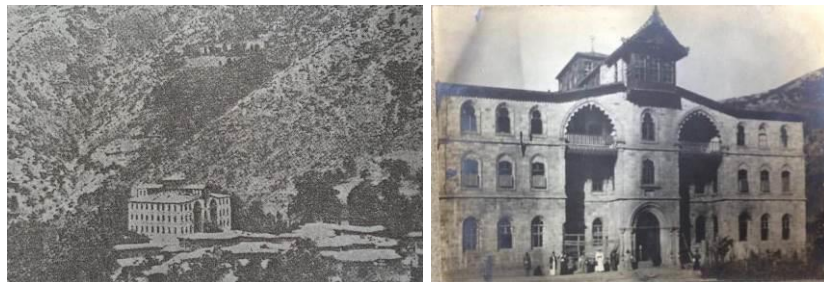
2. KONUMU

Kayme Sarayı, Bağlar (Nehri) Köyü, Pafta No; N53a21a2c, Ada No; 102, Parsel No; 65 de yer alan mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne aittir. Geleneksel Şemdinli bölge konut mimarisi özelliğinde inşa edilen Kayme Sarayı, Şemdinli İlçesi'nin güneybatısında merkez ilçeye yaklaşık 18 km. uzaklıkta olan Nehri Bölgesi Bağlar Köyü'nde yer almaktadır (Şekil. 1,6). Yapı, Bağlar Köyü'nün kuzeyinde engebeli bir alan üzerinde dikdörtgen planlı olarak kuzey-güney istikametinde tasarlanarak zemine kurulmuştur. Kayme Sarayı, Nehir'deki eski yerleşmelerin kuzey tarafında, bugünkü köy evlerinin batısında bulunmaktadır.

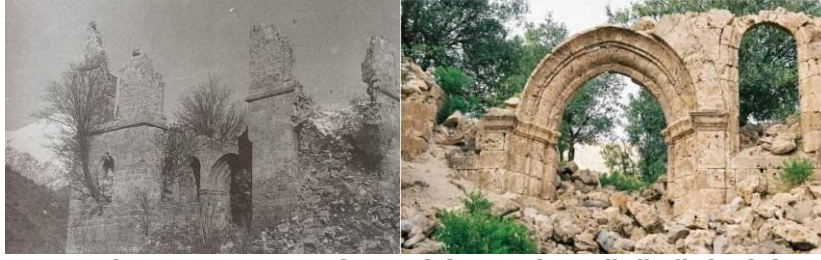
Şekil 1. Kayme Konağı Rölöve Vaziyet Planı (Ş. Öztürk)

Kayme Sarayı'nın yaklaşık 500 m. güneybatısında dört katlı oldukça gösterişli ve zengin süsleme bir cepheye sahip Kalet Sarayı yer alır. Tamamıyla taştan inşa edilmiş yapı saray niteliğini taşımaktadır.

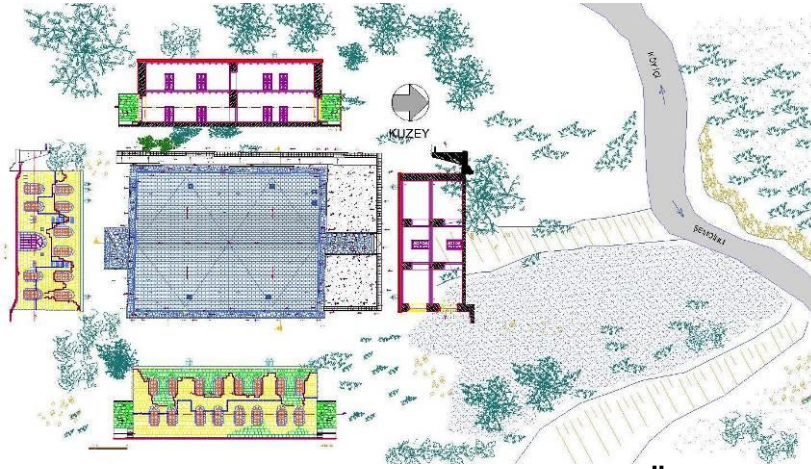
Şekil 2,3. Kalet Sarayı Genel ve Giriş Cephe Görünüşleri (N. Sevgen)

Kayme Sarayı, ayırık nizamda engebeli bir arsa üzerinde yer alan yapı, iki katlı olarak yöresel kesme ve moloz taşı kullanılarak düz toprak dam olarak inşa edilmiştir.

Şekil 4,5. Kalet Sarayı Genel ve Giriş Cephe Görünüşleri (Anonim)

Yapı, 1925 yılına kadar sağlam olan yapı, daha sonra terk edilerek, doğanın ve definecilerin olumsuz etkisi altında kalarak, düz toprak dam ve ara kat döşeme sistemi tamamen, beden ve iç bölme duvarların ise büyük bir bölümü yıkılmıştır (Şekil. 2-5).

Şekil 6. Kayme Sarayı Vaziyet Planı (Ş. Öztürk)

3. TARİHÇESİ

Kayme Sarayı'nın batı giriş kapısını kuşatma kemerinin sağ ve sol üst köşelerine birer kitabe yerleştirilmiştir. Kitabeler, mermer üzerine ikişer satır halinde sülüs hatla yazılmıştır. İki kitabeyle göre yapı, 1909-10 tarihleri arasında inşa edilmiştir (Şekil. 7-9).

هذه الدار اصابها فرح
البشارة هجر للناظرين ١٣٣٠

Manası:

Bu eve (girenlere) esenlik verir

Bakanlara hicri "1330 tarihini" (M.1909) müjdele!

قل هو الحمد على ابوابها
ادخلوها بسلام آمين ١٣٣٤

Manası:

Deki kapılarında hamd vardır. Bu eve (girenlere) esenlik verir

Oraya emniyet ve selametle giriniz (H.1332 M.1910), (Top, 2000: 206).

Kayme Sarayı, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kurulu Müdürlüğü tarafından 05.12.1990 tarih ve 619 sayılı karar ile anıt niteliğinde yapı olarak tescil edilmiştir.

Şekil 7-9. Şemdinli Kayme Sarayı Kitabe Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Kayme Sarayı, 2016-18 yılları arasında Hakkâri Valiliği İl Özel İdaresi ve Kalkınma Bakanlığı Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Genel Sekreterliği'nin maddi katkıları ile onarımı yapılarak tamamlanmıştır.

4. KAZI ÇALIŞMALARI

Kayme Sarayı'nın mevcut durumunu tespit etmek amacıyla, Hakkâri Valiliği İl Özel İdaresi Sekreterliği tarafından rölöve çalışmaları yapılmıştır. Hazırlanan projeler, 2.05.2012 tarih ve 148 sayılı Van Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

Şekil 10. Kayme Sarayı Kazı Öncesi Genel Görünüşü (Ş. Öztürk)

Alınan kurul karar doğrultusunda Hakkâri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ortak çalışması ile Van Müze Müdürlüğü tarafından uzman iki arkeolog ve bir sanat tarihçisinin gözetim ve denetiminde 15 kalifiye işçi ile yapıda kazı ve temizlik çalışmaları 03-30.07.2011 tarihleri arasında yapılmıştır.

Şekil 11,12. Kayme Sarayı Temizlik Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Kazı çalışmasından önce yapının çevresinde gerekli can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla koruma bandı çevrelenmiştir. Temizlik çalışmaları öncelikle yapının iç bölümünde yer alan ağaçların kesim ve kökleri ile birlikte kazılarak alan içerisinde temizlenmesi sağlanmıştır. Yapının beden duvarları dıştan zemin seviyesine kadar kazılarak tümüyle ortaya çıkartıldı.

Yapının kuzey ana giriş kapısındaki zemin kotu dikkate alınarak kazı disiplini çerçevesinde yapının orta sofanın kazı çalışması yapıldı.

Şekil 13,14. Kayme Sarayı İç ve Dış Kazı Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Daha sonra sofanın her iki doğu ve batı bölümlerindeki mekânların temizliği yapılarak tüm iç mekânların temizlik ve kazı çalışmaları yapıldı. İç mekândaki bölme duvarlarındaki bazı küçük çaplı statik yapısal önlemler kuru duvar tekniğinde alındı. Ayrıca, amorf nitelikte çivi, ahşap parçası, mermi kovası gibi envanter niteliği olmayan verilere rastlanmıştır.

Şekil 15,16. Kayme Sarayı Temizlik Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Yapılan kazı sonucunda ortaya çıkan hafriyat, ahşap, moloz taş ve yonu taşlar yapının onarımında kullanmak üzere yapıdan uzak bir alanda ayrı ayrı olarak düzenli olarak istiflenmiştir (Öztürk, 2016: 527-548).

Şekil 17,18. Kayme Sarayı İç Mekân Temizlik Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Kazı çalışmalarında ortaya çıkan yeni mimari veriler ve müze kazı raporu ışığında yapıya ait rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesi müellif tarafından yeniden hazırlanmıştır. Hazırlanan projeler Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır (Van Müze Müd., 2011:1-5).

Kayme Konağı'nın mevcut tıpkı çizim çalışmaları kazı ve temizlik çalışmalarından önce ve sonrasında ayrı ayrı yapılmıştır (Şekil. 10-20).

Şekil 19,20. Kayme Sarayı Dış Mekân Temizlik Görünüşleri (Ş. Öztürk)

5.YAPININ İNCELENMESİ

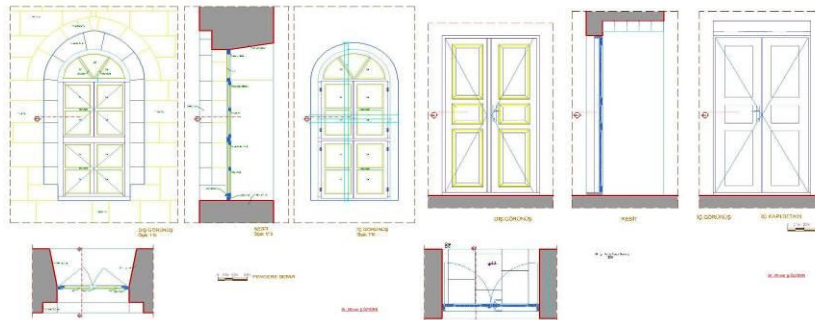
5.1.Plan

Kayme Sarayı, kuzey-güney istikametinde dikdörtgen planlı olarak zemine kurulmuştur. Oldukça engebeli olan zemin kuzey güney yönünde 1.95 m., doğu batı yönünde ise 4.61 m. kot farkı mevcuttur. Kot farkından dolayı yapıdan ayık olarak doğuda 35.00 m., kuzeyde 21.00 m. ve batıda ise 7.68 m. uzunluğundan harpuştalı moloz taş örgülü istinat duvarı inşa edilerek yapı koruma altına alınmıştır.

Şekil 21. Kayme Sarayı Zemin Kat Planı (Ş. Öztürk)

Yapı alanına giriş, kuzeyden 2.70 genişliğindeki dört merdiven rıhtı ile aşağıya inilerek 7.00 m. uzunluğundaki moloz taş kaplamalı yol yardımı ile giriş ana kapısına ulaşılır. Yapının tüm beden duvarları 1.00 m. genişlikteki moloz taş kaplamalı tretuvar ile çevrelenmiştir (Şekil. 21-23).

Şekil 22,23. Kayme Sarayı İç Mekân Temizlik Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Zemin ve üst kat çift kanatlı ahşap kapılar yaklaşık 1.20 m. genişliğindedir. Yapının zemin ve üst kat mazgal pencereleri aynı mimari özellikte ve yaklaşık 1.00 m. genişliğindedir. Kuzey beden duvarının ortasındaki yuvarlak kemer nişi içerisine yerleştirilen kapı yardımıyla zemin kat sofasına girilir (Şekil. 22-26).

Şekil 24-26. İç Mekân Kapı ve Pencere Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Sofa, 4.75x10.24 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Sofanın doğu duvarında ilk kapı ile mutfak bölümüne girilir. Mutfak, 4.60x5.07 m. ölçülerinde olup, kuzey duvarında iki adet benzer mimari özellikte ocak nişi ve daha üst kotta ise iki adet mazgal pencere yer alır. Sofanın doğu duvarındaki ikinci kapı ile odaya girilir. Oda, 4.75x5.13 m. ölçülerinde, güney duvarının ortasında yer alan bir kapı yardımı ile güneydeki odaya geçilir. Sofanın batı duvarındaki kapı ile girilen oda, 4.75x4.97 m. ölçülerinde batı duvarında iki adet benzer mimari özellikte mazgal pencere yer alır.

Sofanın batı duvarındaki ikinci kapı ile diğer başka bir odaya girilir. Oda, 4.29x4.62 m. ölçülerinde, batı duvarında iki adet mazgal pencere yer alır. Sofanın güney duvarının ortasında bulunan kapı ile ikinci güney sofasına giriş sağlanır. Sofa, 4.85x11.08 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir yapıdadır. Sofanın doğu duvarında yer alan ilk kapı ile 4.25x4.95 m. ölçülerindeki odaya girilir. Odanın doğu duvarında üst kotta iki adet mazgal pencere ile güney duvarının ortasında kapı yardımı ile güneydeki diğer bir odaya geçilir.

Şekil 27. İç Mekân Kapı ve Pencere Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Sofanın batı duvarında yer alan ikinci bir kapı ile 5.00x5.80 m. ölçülerindeki odaya girilir. Odanın doğu duvarının ortasına yerleştirilen kapı ve batı duvarında iki adet mazgal pencere yer almaktadır. Sofanın batı duvarındaki ilk kapı ile 4.20x4.62 m. ölçülerindeki

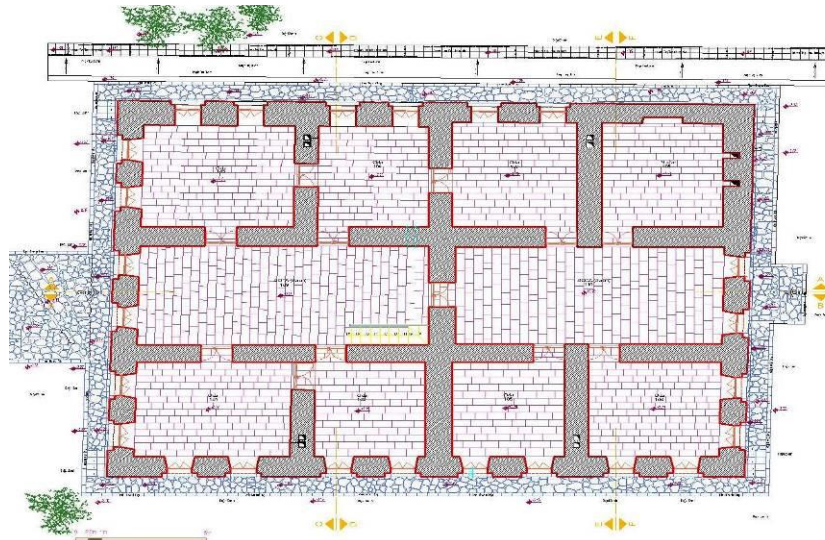
odaya girilir. Odanın batı duvarında iki adet mazgal pencere ile güney duvarının doğu köşesinde bulunan 1.33 m. genişliğinde çift kanatlı ahşap kapı yardımı ile güneydeki diğer bir odaya geçilir.

Şekil 28. İç Mekân Taş Merdiven Görünüşü (Ş. Öztürk)

Sofanın batı duvarında yer alan ikinci bir kapı ile 4.62x5.96 m. ölçülerindeki odaya girilir. Odanın batı ve güney beden duvarında ikişer toplam dört adet benzer mimari özellikte mazgal pencere yer almaktadır. Sofanın ortasında yer alan 1.96 m. genişliğindeki çift kanatlı ahşap kapı yardımıyla dışarıya çıkılır. Sofanın kuzeybatı köşesindeki tek kolu 0.94 m. genişliğindeki taş yapıli merdiven yardımıyla üst katın sofasına çıkış sağlanır (Şekil. 21-29).

Kayme Sarayı'nın ara kat döşemesi geleneksel bölge sivil mimarisinde kullanılan ahşap kiriş üzeri ahşap kaplama şeklinde inşa edilmiştir. Üst kat sofası, 4.95x11.11 m. ölçülerinde dikdörtgen biçimindedir. Sofanın güney duvarında iki pencere, doğu ve batı duvarlarında ikişer kapı ve kuzey duvarında ise bir kapı yer almaktadır. Sofanın doğusunda yer alan oda, 4.21x4.95 m. ölçülerindedir. Odanın doğu beden duvarında iki pencere, kuzey ve güney duvarlarında ise karşılıklı olarak yerleştirilmiş diğer odalara giriş sağlayan iki kapı yerleştirilmiştir (Şekil. 29).

Şekil 29. Kayme Sarayı Üst Kat Planı (Ş. Öztürk)

Sofanın doğu duvarındaki diğer bir kapı yardımıyla odaya girilir. Oda, 5.00x5.79 m. ölçülerinde olup, doğu ve güney duvarlarındaki ikişer toplam dört pencere yer almaktadır. Sofanın batı duvarında yer alan ilk kapı ile 4.62x5.92 m. ölçülerindeki odaya girilir. Odanın batı ve güney duvarlarında ikişer toplam dört adet pencere bulunur. Odanın

kuzeydoğu köşesinde yer alan kapı yardımıyla kuzeydeki odaya girilir. Sofanın duvarında yer alan diğer ikinci kapı ile 4.21x4.58 m. ölçülerindeki odaya girilir.

Odanın batı beden duvarında iki pencere ile güneydoğu köşesindeki kapı ile güneydeki odaya girilir. Sofanın kuzey duvarının ortasındaki kapı ile aynı aks üzerinde yer alan üst kat ikinci kuzey sofasına geçiş sağlanır. Sofa, 4.68x10.19 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olup, kuzey duvarında iki pencere, doğu ve batı duvarlarında ise karşılıklı olarak yerleştirilen ikişer toplam dört kapı yer almaktadır. Sofanın doğusundaki oda, 4.72x5.05 m. ölçülerindedir.

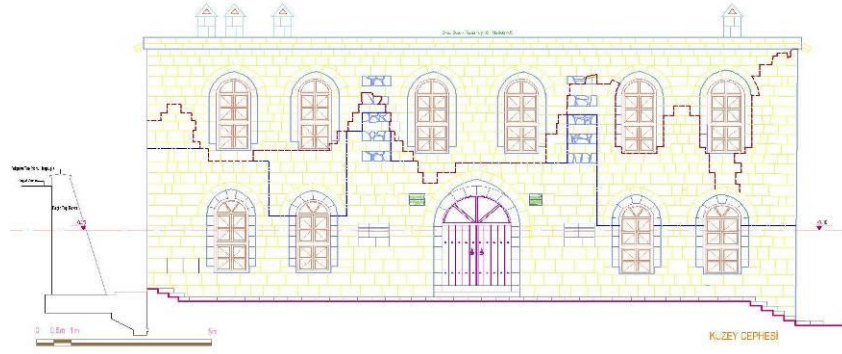
Şekil 30. Kayme Sarayı Üst Kat Sofa Görünüşü (Ş. Öztürk)

Odanın doğu beden duvarında iki pencere, güney duvarında diğer güney odaya giriş sağlayan bir kapı yerleştirilmiştir. Sofanın doğu duvarındaki diğer bir kapı yardımıyla mutfak, 4.63x4.98 m. ölçülerinde olup, doğu duvarında 0.45 m. derinliğinde 1.50 m. genişliğinde niş, kuzey duvarında yer alan iki ocak nişi almaktadır. Sofanın batı duvarındaki ilk kapı ile 4.25x5.62 m. ölçülerindeki 105 nolu odaya girilir. Odanın batı duvarında iki adet pencere bulunur. Sofanın batı duvarında yer alan diğer ikinci kapı ile 4.62x4.97 m. ölçülerindeki 106 nolu odaya girilir. Odanın kuzey ve batı beden duvarında ikişer toplam dört pencere yer almaktadır (Şekil. 21-30).

Kayme Sarayı'nın zemin ve üst katları zemin kaplaması yonu taş kaplamalı ve iç duvar satırları ise kireç harcı ile sıvalıdır.

5.2.Cepheler

Kayme Sarayı'nın güney cephesi arsanın topografyasına göre şekillenmiş olup, 18.51 m. uzunluğunda ve 8.75 m. yüksekliğindedir. Güney cephesini zemindeki kot farkı batıda beş merdiven rıht basamağı ile inilerek, doğuda ise üç merdiven rıht basamağı ile çıkılmaktadır. Güney cephesinin doğusunda yer alan %15 şevli moloz taş örgülü istinat duvarı onarım çalışmalarında 4.00 m. yüksekliğinde ve harpuştalı olarak inşa edilmiştir (Şekil. 31).

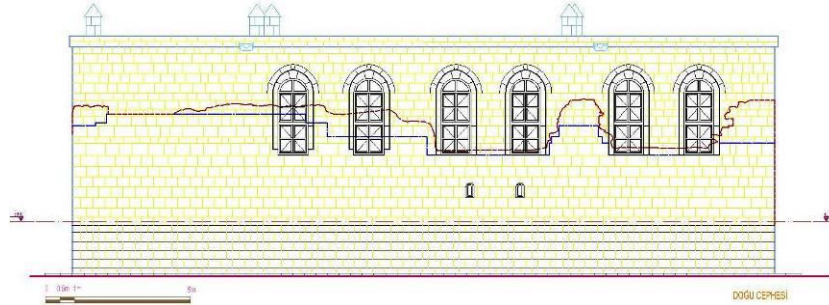

Şekil 31. Kayme Sarayı Güney Cephesi (Ş. Öztürk)

Tamamıyla kesme taştan inşa edilen cephenin zemin katı orta bölümündeki sivri kemer içerisine yerleştirilen yuvarlak kemerli çift kanatlı ahşap kapı yer alır. Kapının her iki yanındaki iki mermer kitabe, iki konsol çıkıntısı ve ikişer sivri kemer içerisinde bulunan yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu pencereler aynı yatay aks üzerindedir.

Zemin kat giriş kapısı üzerine yerleştirilen iki adet pencere ve bu pencerelerin her iki yanında bulunan ikişer pencereler aynı yatay aks ve zemin kat pencereleri ile aynı düşey aks üzerinde yer almaktadır. Üst kat orta iki pencerenin her yanında yer alan kemer izleri cephenin üst katında bir mimari elemanın varlığını göstermektedir(Şekil. 31).

Doğu cephesi 24.22 m. uzunluğunda ve 7.79 m. yüksekliğindedir. Doğu cephesi zemin tamamıyla düz olup kot farkı yoktur. Cephenin zemin katında iki adet küçük mazgal pencere yer alır. Üst katında aynı yatay aks üzerinde bulunan ikişerli altı adet dikdörtgen formlu pencereler dışında herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir (Şekil. 32).

Şekil 32. Kayme Sarayı Doğu Cephesi (Ş. Öztürk)

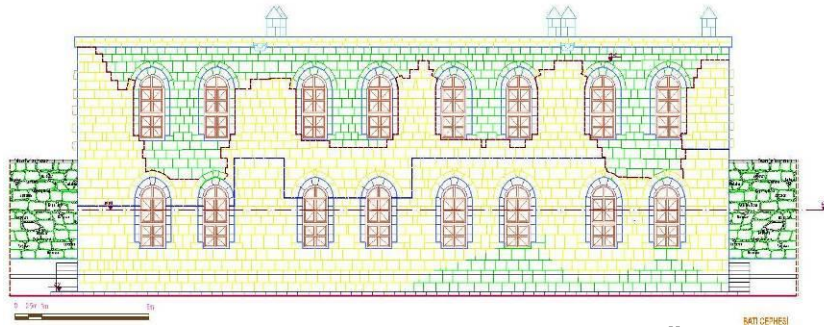
Kuzey cephesi köşelerde farklı iki kademedan oluşmuş, 18.29 m. uzunluğunda, 9.38 m. yüksekliğinde, doğu ve batı iki köşe arasında 1.06 m. kot farkı vardır. Cephe arazinin topografyasına uygun olarak biçimlenmiştir. Cephenin ortasında yer alan çift katlı ahşap bir ana giriş kapısı yuvarlak kemer formdadır. Zemin katın doğusunda iki adet küçük mazgal pencere yerleştirilmiştir. Giriş kapısının üstündeki iki pencerenin doğu ve batısındaki mimari izler yer almaktadır (Şekil. 33).

Şekil 33. Kayme Sarayı Kuzey Cephesi (Ş. Öztürk)

Cephenin üst kat ortasında yer alan bu iki pencerenin batısında aynı yatay aks üzerinde iki pencere daha yerleştirilmiştir. Asimetrik bir cephe düzenlenmesine sahip kuzey cephesi oldukça yalın bir yapıdır. Batı cephesi 24.28 m. uzunluğunda ve 9.38 m. yüksekliğindedir.

Batı cephesi zemin tamamıyla düz olup kot farkı yoktur. Cephenin zemin katında ikişerli gruplar halinde dördü toplam sekiz adet pencere aynı yatay aks üzerinde yer alır. Cephenin üst katındaki sekiz pencere zemin kat pencerelerinde olduğu gibi aynı yatay ve düşey aks üzerinde yer almaktadır (Şekil. 34).

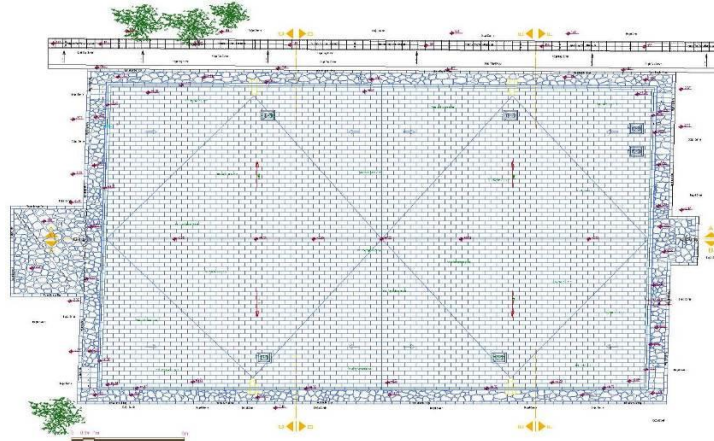

Şekil 34. Kayme Sarayı Batı Cephesi (Ş. Öztürk)

Kayme Sarayı'nın tüm cephe beden duvarları 0.37 m. yüksekte 0.11 m. dışa çıkmalı tek kademeli iki sıralı düz saçak ile düz dama geçiş sağlar.

5.3.Düz Toprak Dam

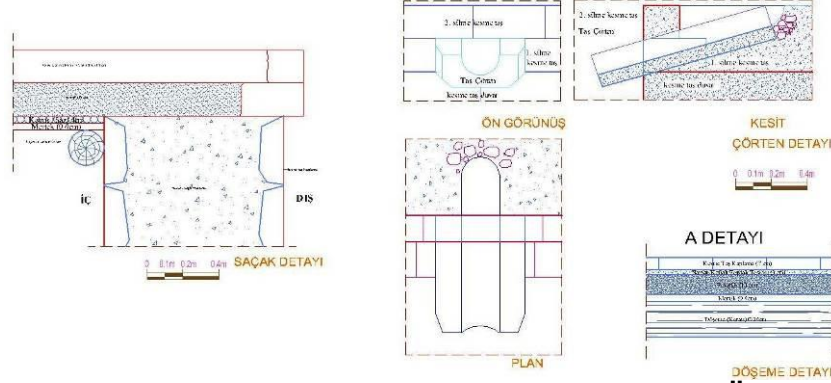
Kayme Sarayı'nın düz dam örtüsü 18.69x24.45 m. ölçülerinde yonu taş kaplamalı düz dam olarak inşa edilmiştir.

Şekil 35. Kayme Sarayı Batı Cephesi (Ş. Öztürk)

Düz damın doğu ve batı yönlerine doğu eğimli ikişer toplam dört adet yekpare taş çörten yerleştirilerek yağın kar ve yağmur sularının tahliyesi yapılır.

Yonu taş kaplamalı düz dam üzerinde altı adet 0.63x063 m. ölçülerinde 1.00 m. yüksekliğinde sivri külahlı yonu taştan inşa edilmiş baca yer almaktadır (Şekil. 35,36).

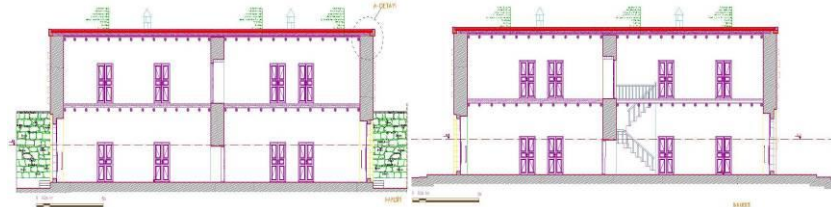
Şekil 36. Kayme Sarayı Çörten-Saçak Detayı (Ş. Öztürk)

5.4.Süsleme

Kayme Sarayı, son derece yalın bir şekilde inşa edilmiştir. Yapının iç ve dış mimari dokusunda güney cephe kitabe ve konsol çıkıntısı dışında herhangi bir dekoratif bitkisel ya da geometrik süsleme ya da bezeme kullanılmamıştır.

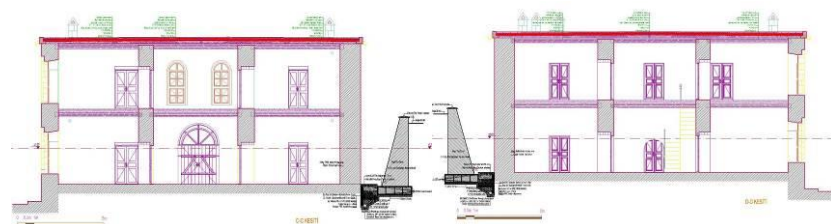
6.MALZEME VE YAPIM TEKNİĞİ

Kayme Sarayı'nın ana yapı malzemesi, Kayrak Sal Taş, Moloz Taşı, Kesme (trevertan) Taş, Mermer, çamur ve ahşaptır. Bağlayıcı malzeme olarak da yapıda hidrolik kireç harç ile düz damda saman, tuz takviyeli püshürük ve çamur kullanılmıştır. Kesme taş, yapının ana dış beden duvarlarından, saçak, çörten, merdiven yapımında kullanılmıştır (Öztürk, 2016: 527-548)

Şekil 37,38. Kayme Sarayı A-A ve B-B Boy Kesitleri (Ş. Öztürk)

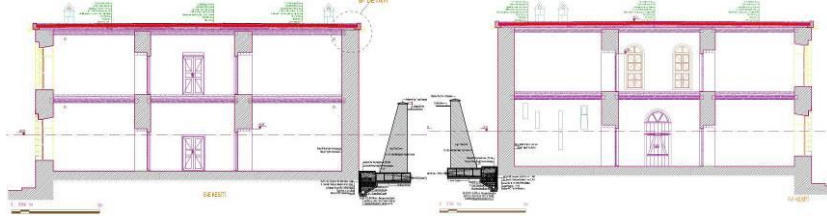
Yapıyı oluşturan beden taş duvarları iç ve dış duvarlarda kalınlıkları farklılıklarla birlikte yaklaşık 1.00 m.dir. Kesme taşların örüldüğü beden dış duvarları, kapı-pencere kemer ve söveleri muntazam şekilde işlenerek yatay ve düşey derzleri oldukça ince tutulmuştur. Kesme taşın kullanıldığı diğer bir yer ise zemin ve üst kat zemin kaplamasıdır. Beden duvarların orta kısımları ise moloz taş ile yığma dolgu tekniğinde inşa edilmiştir (Şekil. 37-42).

Şekil 39,40. Kayme Sarayı C-C ve D-D En Kesitleri (Ş. Öztürk)

Yapıda toprağın en çok kullanıldığı yer düz damıdır. Ancak, toprağa su, kaya tuzu, odun külü ve saman karılarak kullanılmıştır (Öztürk, 2013: 103-122).

Kireç harcı ile sıvanan iç duvarların satırları kireçle badana edilmiştir. Ahşap, üst katın döşeme kiriş, merteklerinde ve duvarlarda katlar arası hatıl olarak kullanımı önemli yer tutar. Bu sayede duvarlar mukavemet kazanarak; yapı depreme karşı daha dayanıklı hale gelir. Kapı-pencere doğramalarının malzemesi de ahşaptan imal edilmiştir.

Şekil 41,42. Kayme Sarayı E-E ve F-F En Kesitleri (Ş. Öztürk)

Metal malzeme ise kapı, pencere aksesuarlarının yanı sıra pencere korkuluklarında kullanılmıştır. Kayrak Sal Taşı ise yapının beden duvarlarının çepeçevre saran yaklaşık 1.00 m. genişliğindeki tretuvarlarda kullanılmıştır (Şekil. 37-42).

Şemdinli Kayme Sarayı, süsleme bakımından son derece yalındır. Süsleme olarak batı cephesindeki giriş kapısının her iki yanında mermer üzerinde yer alan kitabe kullanılmıştır.

7. PROJE UYGULAMALARI

7.1. Rölöve

7.1.1. Belgeleme Çalışmaları Belgeleme (rölöve) çalışmaları 22-28 Nisan 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Mimari belgeleme/rölöve çalışmasını gerçekleştiren ekip; Erhan Yalım; Mimar; Kıyas Tökmeci; Mimar; Ömer Kılınç; Fotoğraf Sanatçısı ve Şahabettin Öztürk; Dr. Mimar, Sanat Tarihçisi'nden oluşmuştur.

Şekil 43,44. Kayme Sarayı Trimble Gx 3d Scanner 3 Boyutlu Nokta Bulutu (Ş. Öztürk)

Rölöve ölçüm alımlarında Riegl VZ 400 model 3 boyutlu(3B) lazer tarayıcı ve tarayıcıya kalibre edilmiştir. Lazer tarayıcı lazer ışını gidiş geliş zaman aralığı ilkesine göre çalışmaktadır. Farklı istasyonlarda taranan 3 boyutlu nokta bulutları birleştirilerek orto-foto (fotogrametrik) görüntüler elde edilmiştir.

Şekil 45. Kayme Sarayı Lazer Tarama Nokta Bulutu Verisi (Ş. Öztürk)

Optik aletin kullanılmasının da imkânsız olduğu alanda ise ölçümler genel koordinat sistemine bağlanmak kaydı ile basit aletler (metre) kullanımı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bu veriler doğrultusunda rölöve çizimleri yapılmıştır.

Elde edilen veriler RİSCAN programında işlendikten sonra pod dosyasına çevrilip ve gelen pod dosyası microstation aracılığı ile çizilmiştir (Şekil. 44-46).

Belgelemede Nikon D300 (12megapixel) fotoğraf makinesi, 12-24 mm., 10,5 mm. nikkor balık gözü objektif ve 18-200 mm nikkor objektif ile Nikon D700 (12mp fullframe) fotoğraf makinesi kullanılmıştır (Şekil. 44-46).

Şekil 46. Kayme Sarayı Lazer Tarama Nokta Bulutu Verisi (Ş. Öztürk)

7.1. RÖLÖVE

7.1.1.Rölöve Analitik Analiz Projesi (Şekil. 47-55).

7.1.2.Rölöve Malzeme Analiz Projesi

7.1.3.Rölöve Hasar Analiz Projesi

7.2. RESTİTÜSYON

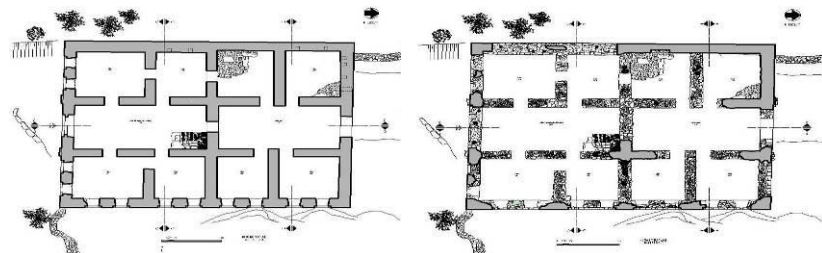
7.2.1.Mevcut Yapı Bölümleri (*Özgün Yapı Doku*)

7.2.2.Mevcut Yapı İzleri İle Tamamlana Yapı Bölümleri

7.2.3.Belgeler ve Yapı İzi İle Tamamlana Yapı Bölümleri

7.2.4.Mimari Gereklilikle ve Yapı İzi İle Tamamlana Yapı Bölümleri

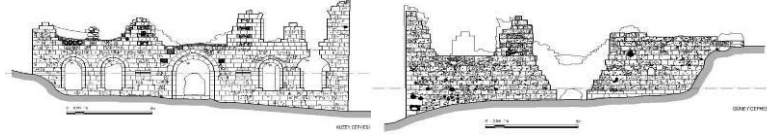
7.2.5.Bölgedeki Yapılar İle Karşılaştırma Yapılarak Tamamlanan Yapı Bölümleri

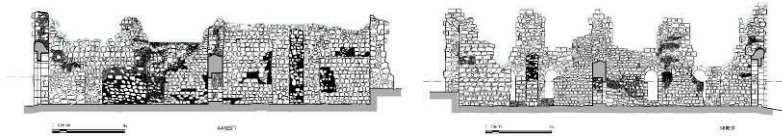
Şekil 47,48. Kayme Sarayı Zemin-Üst Kat Rölöve Planları (Ş. Öztürk)

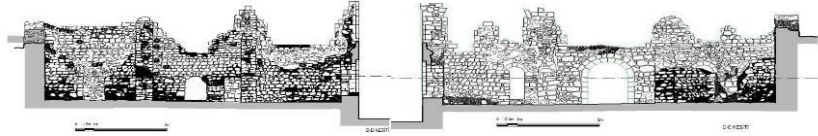
Şekil 49,50. Kayme Sarayı Batı-Doğu Cephesi Rölöveleri (Ş. Öztürk)

Şekil 50,51. Kayme Sarayı Kuzey-Güney Cephe Rölöveleri (Ş. Öztürk)

Şekil 52,53. Kayme Konağı A-A, B-B Boy Kesit Rölöveleri (Ş. Öztürk)

Şekil 54,55. Kayme Sarayı C-C ve D-D En Kesit Rölöveleri (Ş. Öztürk)

7.3. RESTORASYON

7.3.1. Restorasyon Projesi

7.3.1. Restorasyon Müdahale Projesi

7.4.Rapor ve Fotoğraf Albümü

7.4.1.Koruma Raporu

7.4.2.Fotoğraf Albümü (Öztürk, 2017: 16-64)

8. KAYME SARAYI ONARIM ÇALIŞMALARI

Kayme Sarayı'nın onarım çalışmaları, Hakkari Valiliği İl Özel İdaresi, Kalkınma Bakanlığı Doğu Anadolu Ajans Sekreterliği teknik elemanları, proje müellifi ve yüklenici firma teknik elemanları denetimleri ile eş güdüm işbirliği ile yapılmıştır. Yüklenici firma koruma raporu kapsamında inşaat alanında can ve mal güvenliğini için gerekli önlemleri alarak çalışmaya başlamıştır (Şekil. 56-68).

Şekil 56,57. Kayme Sarayı C-C ve D-D En Kesit Rölöveleri (Ş. Öztürk)

İlk aşamada yapının iç ve beden duvarlarını dış yüzeylerinde şantiye şefi denetiminde temizlik yapmıştır. Yapının dış beden ve iç bölme duvarlarının yapısal sitabilesi bozulmuş ve düşeyde kaçarak bel vermiş duvarlar, sağlan yer kadar itina ile sökülü yapılmıştır.

Şekil 58,59. Kayme Sarayı C-C ve D-D En Kesit Rölöveleri (Ş. Öztürk)

Mevcut sağlam taş beden duvarlarının derz ile eksik olan duvarlarının onarımları yapılmıştır. Duvarlar içerisindeki boşluklar hidrolik kireç bağlayıcı ile doldurulmuştur (Şekil. 56-68).

Taş duvar yapım ve derz dolgu çalışmalarında hidrolik kireç harcı kullanılmıştır. Ayrıca, moloz taş duvar zemin kotları arazinin eğimine bağlı olarak yapının tüm beden duvarları dıştan kapalı drenaj yapılarak kar ve yağmur sularını yapıdan uzaklaştırmak için drenaj çalışması yapılmıştır.

Şekil 60,61. Kayme Sarayı C-C ve D-D En Kesit Rölöveleri (Ş. Öztürk)

Yapının zemin ve üst kat kapı ve pencerelerine ahşap hatılları düzenli olarak yerleştirilmiştir. Zemin ve üst katlarda tüm duvarlar içten ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Daha sonra tüm mekânlar yaklaşık 0.40 m. aralıklar ile kısa doğrultuda yuvarlak kesitli ahşap kirişler (keran) düzenli bir şekilde yapılmıştır (Şekil. 56-68).

Yapının dış beden duvarları, pencere söve, kemer ve diğer eksik bölümleri traverten kesme taşlar kullanılarak onarımı yapıldı.

Şekil 62,63. Kayme Sarayı C-C ve D-D En Kesit Rölöveleri (Ş. Öztürk)

Yapının doğu cephesinde arazinin engebeli yapısından dolayı yüksel olan zemin kotundan dolayı hem zemin kat iç beden duvarlarında rutubet ve nem oluşumu söz konusudur. Hem de oluşan hafriyatın duvara statik baskısı sonucunda yapısal statik sorunu çözmek amacıyla hazırlanan bilimsel statik raporlar doğrultusunda yeniden sıralı moloz taş kullanılarak yapı cephe boyunca boydan boya yeniden istinat duvarı yapıldı.

İstinat duvarının belli aralıklar ile barbakanlar yerleştirilerek oluşabilecek nem ve suyun dışarıya tahliyesi sağlandı (Öztürk, 2016: 527-548).

Şekil 64-66. İstinat Duvarı Yapım Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Yapının ara kat döşemesi ahşap kirişler üzeri ahşap kaplama ve 0.25 m. kalınlığında cüruf dolgu (ponza) malzeme üzeri tesviye harç üzeri traverten kesme taş kaplanmıştır. Üst kat kirişlerin üzeri ahşap latalar ve sazlar (*kamış*) ile kapatılmıştır.

Üst kat ahşap kirişler üzeri ahşap lata kaplaması üzeri kamış ve odun külü, kırcom, kaya tuzu karışımından özel olarak hazırlanmış püshürük ile düz dam tesviyesi yapılmış ve hasır kaplamalı hidrolik harç serilerek yalıtım çalışmalarından sonra yonu taş kaplaması yapılmıştır.

Şekil 67,68. Kayme Sarayı C-C ve D-D En Kesit Rölöveleri (Ş. Öztürk)

Kayme Sarayı'nın oluşturan dış beden duvarların der dolgu ve temizliği yapılmıştır. İç moloz örgülü duvarların yüzeylerine rabis teli döşenerek, iki kattan oluşan hidrolik kireç katkılı sıva ile duvar satırları sıvanmıştır. Sıva üzeri içten kaya tuzu katkılı kireç ile badana yapılmıştır (Öztürk, 2016: 99-103). Zemin katın tüm mekânlarının zemini projesine bağlı kalarak, özgün bölümlerinde onarım diğer kısımlarda ise yeniden zemin kot tesviyesi yapılarak yonu taş kaplaması yapılmıştır.

Kapı, pencere, dolap nişi, tavan kaplaması, duvar pervazları ile giriş korkuluları birinci kalite sarıçam ağacından imal edilmiştir. Yapının iç ve dış elektrik, telefon, güvenlik, internet, su vb. tesisatları özel kanallar içerisinde koruma altına alınarak sıva üstü tesisat kullanılarak yapılmıştır(Şekil. 56-68).

9. SONUÇ

Kayme Saray, Şemdinli konut mimarisinde inşa edilen önemli yapılardan biridir. Yapı, son yıllarda bölgede araştırma ve inceleme yapan sanat tarihçi araştırmacılar tarafından saray olarak tanımlanmıştır.

Şekil 69. Kayme Sarayı Genel Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Yapı, tescil kayıtlarında ise maalesef saray olarak tescil edilmiştir. İki katlı olarak yığma duvar tekniğinde inşa edilen Kayme Sarayı, klasik mimari anlayışta inşa edilen bir saray değildir.

Sarayın vazgeçilmez mimari özelliklerinde; harem, selamlık ve servis bölümleri Kayme Sarayı'nda mevcut değildir. Tarihi kayıtlarda da saray olduğuna ilişkin hiçbir bilimsel veri yoktur. Mevcut yapının form ve fonksiyon ise bu bilgileri doğrulamaktadır. Yöre halkı tarafından ise saray olarak tanımlanması çok normludur, çünkü bölgedeki konut sivil mimari örnekleri ile karşılaştırılma yapıldığından ve bölge beyinin kullandığı mekân olması dolayısı ile bir saray olarak değerlendirmesi oldukça doğaldır (Şekil. 69-71).

Şekil 70,71. Kayme Sarayı Genel Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Şemdinli geleneksel mimari yapılarının oluşumunda coğrafi şartlar, gelenekler, malzeme ve inanç belirleyici faktörler olmuştur. Konut planlamada sofa belirleyici bir unsur olmuş, diğer mekânlar sofanın yapısına göre düzenlenmiştir. Dış ortamla bağlantıyı en aza indirmek amacıyla alt ve üst katlarda pencereler sayıları ve boyutları bakımından odaların oldukça aydınlık olmasını sağlamıştır.

Şekil 72. Nehri Külliyesi Genel Görünüşü (Ş. Öztürk)

Geleneksel Şemdinli sivil yapıların plan tipi, kullanılan yapı malzemesi, strüktürel yapısı, düz dam örtüsü, pencere, kapı, ahşap döşeme gibi yapı elemanları, gibi birçok mimari özelliği bakımından daha çok Bitlis evleri ile benzer özelliklere sahiptir.

Konağın zemin ve üst kat plan bakımından benzerlik göstermekle birlikte giriş kapıları kuzey ve güney yönündedir. Kayme Sarayı'nın çevre, iç fonksiyonel yapısı ve örtü sistemi olarak yeniden onarımı 20016-18 yılları arasında onaylanan projesi kapsamında yapılmıştır. Şemdinli Nehri bölgesi ve Bağlar köyü tarihi eserler açısından son derece önemlidir. Nakşibendî Tarikatının ülkemizdeki ilk temsilcisi olan Taha Hazretleri Türbesi'nin Nehri Bölgesi'nde bulunması sebebi ile yurt içi ve yurt dışından (İran, Irak, Suriye vb.) birçok turistin bölgeyi ziyaret etmektedir.

Şekil 73. Nehri Külliyesi Genel Görünüşü (Ş. Öztürk)

Mimarlık ve sanat tarihi bakımından önem arz eden Nehri Bölgesi'nin mimari yapılar makro ölçekte değerlendirilip geleceğe aktarılmasında Kayme Sarayı'nın da içerisinde olduğu geniş kapsamlı sosyal, inanç ve kültürel kapsamlı bir külliye projesi Hakkâri Valiliği'nce yapılmıştır.

Sonuç olarak, yapılacak proje "Külliye Projesi" ile Hakkâri/Şemdinli Nehri Bölgesi'nin yurt içi ve yurt dışı ziyaretçileri ile bölge ekonomik kalkınmasına önemli kazanımlar sağlayacağı bir gerçektir (Şekil. 72,73).

10. KAYNAKÇA

Öztürk, Ş. (2004). Hakkâri Şemdinli Taş Köprüsü, *Arkitekt Dergisi*, 40-45.

Öztürk, Ş. (2016). Geleneksel Şemdinli Evlerinden Bir örnek "Kayme Konağı": *Uluslararası Tarih Hakkâri Sempozyumu (14-16 Kasım 2014)*, (527-548.s.s.). Hakkâri: Türkiye.

Öztürk, Ş. (2016). Geleneksel Van Mimarisinde Kerpiç ve Batın Kullanım ve Yapım Teknikleri. *III. Ulusal Yapı Kongresi (25-66 Kasım 2016)*, (s. 99-103.s.s). Ankara: Türkiye.

- Öztürk, Ş. (2017). *Hakkâri/Şemdinli Kayme Sarayı Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Koruma Raporu*.
- Sayan ve Öztürk (2001). *Bitlis Evleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Top, M.(1996). Şemdinli'deki Mimari Eserler: *IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (133-136.s.s.). Van: Türkiye.
- Top, M. (2000). Hakkâri İli Yüksekova, Şemdinli ve Çukurca İlçelerinde Yüzey Araştırması 1999: *IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (205-208.s.s.). Van: Türkiye.
- Van Müzesi. (2011). *Hakkâri/Şemdinli Kayme Sarayı Kazı Çalışmaları Raporu*.